

Nr 208.

Av herr Hallén m. fl., om anslag till understödjande av biblioteksverksamheten ombord å svenska handelsfartyg.

Kungl. skolöverstyrelsen har i fråga om upprättande av skeppsbibliotek avgivit följande yttrande:

Frågan om understödjande av *biblioteksverksamhet ombord å svenska handelsfartyg*, vars avgörande är från år uppskjutits, synes Överstyrelsen vara av den betydelse ur social synpunkt, att den ej längre bör uppskjutas.

Överstyrelsen vill erinra om, hurusom 1920 års riksdag begärde en utredning i ärendet (riksdagens skrivelse nr 239). Denna utredning uppdrogs åt Skolöverstyrelsen, som avgav förslag i ämnet den 16 december 1924. Vid utarbetandet av förslaget biträdde Överstyrelsen av två sakkunniga: en representant för redarnas och en representant för sjöfolkets sammanslutningar. Å Överstyrelsens vägnar leddes de sakkunnigas förhandlingar av förste bibliotekskonsulenten.

I den av de sakkunniga framlagda utredningen, till vilken Överstyrelsen i alla delar anslöt sig, påpekades inledningsvis, att biblioteksverksamhet bland sjömän för närvarande i vårt land bedreves från åtskilliga olika håll. "Stockholms fruntimmersförening för bokpåsemission", Svenska kyrkans missionsstyrelse och Svenska kyrkans diakonistyrelse, Evangeliska fosterlandsstiftelsen samt Betelföreningen i Hälsingborg m. fl. organisationer utsände vandringsbibliotek framför allt innehållande litteratur av religiöst och i vissa fall fosterländskt innehåll. Sjömannasällskapet i Göteborg samt "Oscar II:s vandringsbibliotek" utsände vandringsbibliotek av mera allmänt innehåll. Också inom sjömannens fackföreningar hade i mindre utsträckning försök gjorts att tillfredsställa läslusten.

De sakkunniga förklarade, att det vore ett avgjort samhällsintresse, att möjlighet bereddes sjömännen att få tillgång till god litteratur samt att dessas håg inriktades på självbildningsarbete samt anförde i ämnet bland annat följande.

"Under långresornas enformighet behövas mer än väl den förströelse och den sysselsättning för tanken, som böckerna kunna erbjuda. En och annan av sjöfolket skulle säkert med glädje begagna sig av det tillfälle till förvärvande av kunskap i något särskilt ämne, som skulle stå öppet för honom, om han hade större möjlighet att få låna vederbörlig litteratur. Men framför allt behövs naturligtvis skönlitteratur, av den art, som kan fånga sjömannens intresse utan att vara estetiskt eller moraliskt undermålig. I arbetet för att motverka de skadliga inflytanden, sjömännen alltför lätt råka ut för i hamnstäderna, kunna böckerna bli till en ovärderlig hjälp. Om de för sjöfolket avsedda läsrummen

bleve bättre utrustade med litteratur, skulle de kunna ge rikare behållning åt de besökande och mera locka till förnyat besök. Säkert har man också rätt att antaga, att om tillfälle funnes för sjömannen att på förhand inhämta kunskap om språk och förhållanden i de land fartyget besöker, det skulle finnas större utsikt att han komme att väl använda uppehållet i hamnstäderna.”

Det framhölls vidare, att det litterarturbehov och studieintresse, som otvivelaktigt funnes, dittills — med undantag för den religiösa litteraturen — endast i ringa grad hade kunnat tillgodoses på grund av alltför begränsade ekonomiska resurser samt bristen på samarbete. Mycket skulle kunna vinnas genom ett samarbete från olika intresserade efter mönster från England och Amerika. Utsikter för en dylik samverkan saknades ej heller. För den händelse en organisation komme till stånd efter de av de sakkunniga uppgjorda riktlinjerna, hade Sjömansunionen förbundit sig lämna första året ett anslag om minst 2,000 kronor och sedan ett årligt anslag om minst 500 kronor, Eldarunionen första året ett anslag om högst 1,000 kronor och sedan ett årligt anslag om 500 kronor, Svenska kyrkans missionsstyrelse första året ett anslag om 1,500 kronor samt de tre därpå följande åren 500 kronor om året, varjämte missionsstyrelsen erbjudit sina sjömansläsrum som centraler i utlandet. Ej heller föreningen Oscar II:s vandringsbibliotek hade ställt sig avvisande mot ett samarbete. Sakkunniga meddelade, att det för det dåvarande ej syntes finnas utsikt till anslag från redarna, men uttalade den förhoppningen, att när verksamheten kommit i gång även från redarehåll bidrag skulle lämnas. Då det religiösa bokbehovet på ett jämförelsevis tillfredsställande sätt tillgodosetts, funnes det enligt de sakkunnigas mening ingen anledning att föreslå någon förändring i fråga om det arbete, som de religiösa organisationerna hittills utfört, men den nya organisationen skulle i möjligaste mån understödja olika stationer för religiös verksamhet bland sjömän i fråga om annan litteratur än den religiösa.

De sakkunnigas förslag gick ut på att skapa en särskild organisation för biblioteksverksamheten bland sjömän, med namnet ”Sjömansbiblioteket”. De uppgifter, som Överstyrelsen föreslog för detta bibliotek, kunna sammanfattas på följande sätt:

1) att upprätta och tillhandahålla vandringsbibliotek för svenska handelsfartyg, främst sådana som längre tid skola vara borta från Sverige, samt tillse att i utlandet möjlighet förefinnes till utbyte av vandringsbibliotek;

2) att i de fall, då det är möjligt, utlåna enstaka arbeten till sjömän, som önska sudera ett särskilt ämne, samt tillhandagå med råd och anvisningar för läsning och studier;

3) att samarbeta med föreningar och institutioner, som anordna läsrum för sjömän, och eventuellt självt ordna dylikt läsrum i samband med bibliotekets huvudbyrå;

4) att tillse, att sjömännen bli underrättade om tillfällen till åhörande av populärvetenskapliga föreläsningar, eventuellt självt anordna dylika föredrag.

Sjömansbibliotekens central borde förläggas till Göteborg med hänsyn till

denna stads betydelse för den svenska sjöfarten, i en framtid måhända med filialer i andra svenska hamnar, till en början förslagsvis Stockholm, Malmö och Hälsingborg.

Styrelsen för biblioteket skulle bestå av 9 medlemmar, förste bibliotekskonsulenten i Skolöverstyrelsen som ordförande samt en representant utsedd av var och en av följande organisationer: Sveriges redareförening, Sveriges fartygsbefälhavareförening, Svenska maskinbefäl förbundet, Sjömansunionen, Eldarunionen, Svenska kyrkans sjömansvård, Arbetarnes bildningsförbund och Sveriges allmänna biblioteksforening. För beslutsmässighet skulle fordras att minst 5 medlemmar vore närvarande. Vid lika röstetal skulle ordföranden ha utslagsröst. Sammanträden skulle hållas, då Skolöverstyrelsen så prövade lämpligt eller då minst tre medlemmar av styrelsen därom gjorde framställning, dock minst två gånger om året. Sammanträdena skulle i regel hållas i Göteborg. Intet arvode skulle utgå till styrelsens medlemmar. Förste bibliotekskonsulenten skulle äga att åtnjuta rese- och traktamentsersättning i vanlig ordning. Styrelsen skulle utse biblioteksforeståndare, uppgöra stat, besluta om bokinköp och övriga angelägenheter, som anginge bibliotekets verksamhet och vilka ej överlämnades åt föreståndaren att avgöra, granska föreståndarens förvaltning samt avgiva årlig berättelse över bibliotekets verksamhet.

Förslaget om statsbidrag till biblioteket motiverades på följande sätt:

”En viktig förutsättning för att man skall kunna förmå hittills helt självständigt och utan beröring med varandra arbetande institutioner och föreningar att med hänsyn till biblioteksarbetet bland sjömän uppge sin fulla självständighet och gå med på samverkan i en ny organisation, är att staten å sin sida understödjer denna verksamhet. Det är givetvis alltid större utsikt att man skall kunna förmå korporationer eller enskilda personer till ekonomiskt och administrativt samarbete i en social angelägenhet, om det tydligt och klart framgår, att de därigenom kunna skaffa den sak de arbeta för en ny och direkt förmån i form av ökat bidrag från staten. Men oavsett detta tala i och för sig starka skäl för att staten bör lämna ett understöd, och ett jämförelsevis kraftigt dylikt, till bildningsverksamheten bland sjömännen. Det torde överhuvudtaget knappast finnas någon yrkesgrupp, som har så ringa tillfälle att kunna göra sig tillgodo de möjligheter, som staten öppnat för de vuxnas självbildningsarbete. Tack vare statens understöd stå som bekant en hel del bildningstillfällen till buds för arbetaren på land. Han har vanligen tillgång till ett statsunderstött kommunalt folkbibliotek och till ett eller flera statsunderstödda studiecirkelbibliotek. Han kan från någon av de centrala förmedlingsanstalterna för en ringa avgift få låna helt av staten bekostade vandringsbibliotek. Han har slutligen i regel möjlighet att få åhöra populärvetenskapliga föreläsningar, sång och musik, anordnade av föreläsningsföreningen eller studiecirkel med tillhjälp av statsbidrag. Även om sjömannen, då han uppehåller sig i en svensk ort, kan göra sig tillgodo, även han, de här uppräknade förmånerna, är det klart, att detta endast kan ske i mycket begränsad omfattning. Och någon möjlighet för honom att få låna med sig ombord någon bok från ett folkbibliotek torde i allmänhet ej finnas. Att staten skulle ha mindre förpliktelser gentemot de medborgare, som av sitt arbete i landets tjänst tvingas att långa tider vistas ombord å fartyg fjärran från hemlandet, än gentemot dem, som ha sin verk-

samhet inom landet, torde ej kunna påstås. Likaväl som staten i det ena fallet lämnar understöd till anskaffande av litteratur, bör den göra det i det andra. Ja, mycket talar för att staten bör lämna en särskilt kraftig hjälp i detta avseende till sjöfolket. Böckerna komma ju att ombord ersätta ej blott biblioteken i hemlandet utan också de många andra kulturella utbildningsmöjligheter, som stå dem till buds, som stanna kvar inom landet.

Under det att statsunderstödet till biblioteksverksamheten i hemlandet utgår i fråga om folkbiblioteken med samma belopp som anskaffats från annat håll och i fråga om studiecirkelbiblioteken med hälften av det belopp, som av egna medel användes till inköp och inbindning av böcker samt under vissa förhållanden till tryckning av katalog, skulle de sakkunniga därför vilja föreslå, att statsbidraget till Sjömansbiblioteket måtte utgå med dubbelt så stort belopp, som de kontanta medel, som anskaffats från annat håll. Den sålunda föreslagna proportionen har redan förut tillämpats beträffande understöd till en viss gren av biblioteksverksamhet, nämligen i fråga om det statsunderstöd, som jämlikt nådig kungörelse den 18 november 1921 (nr 725) under år 1922 och första halvåret 1923 utgått till anskaffande av litteratur för kurser i medborgarkunskap. För detta ändamål har staten lämnat dubbelt så mycket som anskaffats från annat håll (dock högst 50 kronor per kurs). Det kan måhända också vara skäl att erinra om att statsanslaget till förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek utgår utan att man kräver något bidrag från annat håll.

I fråga om statens understödande av folkbiblioteksväsendet har det i Sverige varit en grundprincip att som motsvarighet till statsbidraget endast kontanta bidrag godkännas. Bidrag in natura, till exempel bokgåvor, få ej tagas med i beräkningen. Orsaken har naturligtvis varit svårigheten att kunna få någon säker kontroll på dylika gåvors värde. Det skulle kräva en ganska omständlig granskningsapparat, om vilket bibliotek som helst skulle ha rättighet att taga upp bokgåvor bland ekvivalenten till begärt statsbidrag. Å andra sidan kan det tyckas oegentligt, att ej en gåva av böcker, som verkligen behövas för biblioteket, får tillmätas ett värde, som kan i någon mån jämföras med det som ett kontant bidrag under samma förhållanden skulle ha. I Danmark har man också medgivit, att gåvor av böcker i vissa fall må åberopas av ett folkbibliotek som ekvivalent till statsunderstöd. Man har dock begränsat det till att endast gälla, när det är fråga om nygrundande eller omorganisering av bibliotek. Bokgåvorna skola värderas av statens biblioteksdirektör.

Vad Sjömansbiblioteket angår, förefaller det de sakkunniga som om man där skulle kunna tillåta medräkandet av bokgåvor, utan att kontrollen av att rättigheten ej skulle missbrukas behöfve kräva någon extra apparat. Enligt de sakkunnigas förslag skall förste bibliotekskonsulenten ha särskild uppsikt över Sjömansbibliotekets verksamhet. Det skulle därför ej innebära någon väsentlig ökning av hans arbete, om han finge i uppdrag att även värdera till biblioteket lämnade bokgåvor. Beträffande värderingen bör i övrigt föreskrivas, att endast sådana böcker få tagas med i beräkningen, som ändå bort anskaffas, och böckerna ej uppskattas till högre värde än det de skulle kunna anses betinga vid inköp i antikvariat. Ännu en begränsning synes det vara skäl att vidtaga. Ett kontant bidrag innebär ju i allmänhet så mycket större förmåner för verksamheten, att det kan vara motiverat att ställa statsbidraget i en något gynnsammare relation till de kontanta bidragen än till bokgåvorna. De sakkunniga vilja därför föreslå, att i fråga om bokgåvor statsbidraget utgår med högst samma belopp som det värde, vartill de från annat håll till Sjömansbiblioteket under närmast föregående år skänkta böckerna uppskattas.

Under förutsättning av ovan föreslagna villkor för statsbidragets utgående

och med utgångspunkt i de förut nämnda i utsikt ställda bidragen från annat håll skulle man kunna beräkna, att statsbidraget det första året, organisationsåret, skulle komma att utgöra högst 10,000 kronor. De följande åren skulle det antagligen komma att stanna vid mycket lägre belopp. Då det emellertid måhända kan tyckas, som om medgivandet att få åberopa bokgåvor skulle kunna innebära oberäkneliga möjligheter till statsbidragets uppskrivande, finna de sakkunniga sig föranledda att föreslå, att som maximum för statsbidraget fastställes ett belopp av 10,000 kronor för år.

Om det här föreslagna sättet för statsbidragets beräkning i båda avseenden skulle anses innebära ett alltför starkt avvikande från vanlig praxis, vilja de sakkunniga subsidiärt föreslå, att statsbidraget i så fall måtte utgå med samma belopp som de från annat håll kommande kontanta bidragen. Den besparing, som därigenom skulle vinnas, skulle emellertid bli högst 4 à 5,000 kronor, en i sig själv ganska ringa summa, som dock skulle för Sjömansbiblioteket beteckna en mycket kännbar nedsättning i dess resurser.

Statsbidraget synes lämpligen kunna utgå ur det ordinarie förslagsanslaget till understöd åt folkbibliotek.

Styrelsen för Sjömansbiblioteket bör årligen före september månads utgång ingå till Skolöverstyrelsen med en redogörelse för närmast föregående arbetsårs verksamhet samt med framläggande av de förhållanden, som kunna vara av betydelse för statsbidragets bestämmande, varefter Skolöverstyrelsen har att besluta angående det statsbidrag som skall tilldelas Sjömansbiblioteket för det löpande anslagsåret.”

Vid placering av ett vandringsbibliotek å ett fartyg, vore det önskvärt, att någon ombord anställd person — befäl eller manskap — förklarade sig villig att ta hand om biblioteket, att tillse, att det bleve använt så mycket som möjligt samt att det återställdes eller utbyttes, då det ej längre behövdes. Vid utlämnande av vandringsbibliotek skulle alltid lämnas meddelande från sjömansbiblioteket till vederbörande befälhavare. Utväxling av bibliotek borde kunna ske genom sjömansmissionens stationer och genom svenska konsulat, och sakkunniga meddelade, att utsikt torde finnas att även de norska missionsstationerna skulle ställa sig till förfogande.

Sedan Överstyrelsen framlagt detta förslag, som årligen upprepats, har Överstyrelsen den 18 oktober 1928 ånyo varit i tillfälle att yttra sig angående frågan om särskilda sjömansbibliotek i anledning av en skrivelse från utskottet för kyrklig själavård inom Lunds stift.

Detta utskott hade uttalat sig för en lösning av sjömännens biblioteksfråga stiftsvis, varvid till dess, att staten lämnade bidrag och övertog kontrollen, de olika sjömansvärdutskotten i den mån de upptog verksamheten borde träda i förbindelse med varandra för att undvika onödiga duplettanskaffning. Skälet till att frågan borde ordnas stiftsvis vore, att det ansåges lättare att på detta sätt anskaffa det erforderliga kapitalet. Staten borde enligt utskottets mening lämna ekonomiskt tillskott, som borde fördelas av bibliotekskonsulenterna, vilka också skulle kontrollera verksamheten. Utskottet meddelade, att för Lunds stift insamlats cirka 10,000 kronor och att en kommitté arbetade för ändamålet. För

skeppsbiblioteksfrågans ordnande i Lunds stift begärdes i statsunderstöd 2,000 kronor.

Överstyrelsen yttrade angående utskottets hemställan bland annat följande.

”Det av Överstyrelsen tidigare förordade sakkunnigförslaget sammanfaller alltså ej helt med utskottets. Överstyrelsen anser alltså, att sakkunnigförslaget anvisar den riktiga formen för frågans lösande, framför allt därför att det innebär ett anknytande till alla de intressen, som vilja arbeta för sjöfolkets bildningssträvanden, såväl redarnas som sjöfolkets sammanslutningar, den kyrkliga sjömansvården och olika bildningsorganisationer, en sak av den allra största betydelse för verksamhetens fortsatta utveckling. Överstyrelsen vill också påpeka de förbindelser om ekonomiskt bistånd, som, under förutsättning av ett förverkligande av det då föreliggande förslaget, såsom ovan omnämnts, lämnats från olika håll, innebärande utfästelser ej blott om ett engångsanslag utan därutöver om årliga tillskott.

Vidare erinras om, att sakkunnigförslaget förutsätter ej blott en avdelning av sjömansbiblioteket i Göteborg utan också som nämnts filialer på andra platser i landet (i första hand bland annat två platser i Skåne), varvid givetvis intet hinder skulle föreligga att redan första året inrätta ej blott en huvuddepå i Göteborg utan också, om särskilt intresse förefinnes i Skåne, i mån av resurser filialdepåer på ett eller flera ställen därstädes.

Ett förverkligande av sakkunnigförslaget skulle alltså ge möjligheter också för sjömansbiblioteksverksamheten i Lunds stift att komma i åtnjutande av statligt understöd.

Överstyrelsen vill alltså med anledning av den remitterade skrivelsen ånyo understryka vikten av ett snart realiserande av Överstyrelsens förslag den 16 december 1924 om anslag åt sjömansbiblioteksverksamheten.”

Eders Kungl. Maj:t fann den 15 november 1928 ifrågasvarande ansökning icke föranleda någon Eders Kungl. Maj:ts åtgärd.

Sedan Överstyrelsen avgivit ifrågasvarande yttrande har intet inträffat, som enligt Överstyrelsens mening kan motivera en ändrad ståndpunkt från dess sida i fråga om statsunderstöd till biblioteksverksamhet ombord å svenska handelsfartyg. Överstyrelsen vill därför nu ånyo understryka vikten av en omedelbar lösning av sjömännens biblioteksfråga.

Som av den ovan lämnade framställningen framgår, har Överstyrelsen i sitt tidigare yttrande på en punkt framlagt alternativa förslag. Överstyrelsen föreslog statsanslagets utgående med dubbelt så stort belopp som de kontanta medel, vilka anskaffas från annat håll, samt därutöver med samma belopp som det värde, vartill de från annat håll till sjömansbiblioteket under närmast föregående år skänkta böckerna uppskattades. Alternativt föreslogs, därest dessa anslagsvillkor ansågos innebära en alltför stor avvikelse från föreskrifterna i fråga om övriga bibliotekstyper, att anslag skulle utgå med samma belopp som de från andra håll kommande kontanta bidragen.

Överstyrelsen anser alltså i hög grad önskvärdt, att staten särskilt kraftigt understödjer sjömansbiblioteket, och tillstyrker alltså, att statsunderstöd utgår med dubbelt så stort belopp som det tillskott av andra än statsmedel, som för det år, för vilket statsunderstöd sökes, lämnas för bibliotekets utveckling och vård. Överstyrelsen vill däremot ej fasthålla vid önskemålet om utgående av

statsunderstöd i proportion till det beräknade värdet av influtna bokgåvor, då en dylik föreskrift skulle innebära en fullständig avvikelse från de principer, som legat till grund för fjolårets nyreglering i fråga om folkbiblioteken.

Oaktat Skolöverstyrelsens enhälliga och upprepade tillstyrkan av sakkunniges förslag har som bekant statsrådet och chefen för K. Ecklesiastikdepartementet av statsfinansiella skäl ansett sig böra även i år uppskjuta frågans avgörande. Det anföres nämligen i statsrådsprotokollet: "Detta förslag finner jag väl motiverat, men kan nu icke förorda detsammias genomförande med hänsyn till de betydande anslagskrav, som i övrigt förekomma under åttonde huvudtiteln."

Ehuru denna Kungl. Maj:ts avvisande hållning alltså dikterats av sparsamhetsskäl, kan dock dess lämplighet starkt ifrågasättas. Denna 10-åriga väntetid, som gått sedan riksdagen begärde åtgärder i frågan, bör ej ytterligare förlängas. Om det trängande behovet av att häva den missgynnade ställning i fråga om tillgång till litteratur, som gäller för Sveriges sjömän, synes råda en enhällig mening. Våra folkbibliotek i hemlandet, som synas vara i en blomstrande utveckling, fingo ju genom fjolårets riksdagsbeslut en utomordentligt kraftig hjälp, som bl. a. föranlett statsrådet att av årets riksdag begära en ökning av denna post med 90,000 kronor eller från 760,000 till 850,000 kronor. Att då låta sjöfolkets biblioteksfråga ånyo skjutas in i det ovissa, kan ej vara rätt. Samma ekonomiska skäl för ett avslag kunna ju tänkas föreligga ett annat år.

Vi anse därför, att vid årets riksdag beslut om upprättande av denna biblioteksverksamhet ombord bör komma till stånd och att det begärda anslaget, 10,000 kronor, nu bör beviljas. Möjligt är att någon jämkning i grunderna för verksamheten framdeles kan finnas erforderlig. Så exempelvis är det möjligt, att jämsides med de bokutbyten, som de sakkunniga och Skolöverstyrelsen föreslagit, även stationära bibliotek — särskilt på större båtar — kunna tänkas ifrågakomma. Dylika jämkningar är det ju emellertid Kungl. Maj:t obetaget att framdeles vidtaga, även om nu beslut fattas om verksamhetens igångsättande i huvudsaklig överensstämmelse med de av Kungl. skolöverstyrelsen föreslagna riktlinjerna.

På grund av vad vi således anfört, hemställes,

att riksdagen ville anslå 10,000 kronor för understödjande av biblioteksverksamhet ombord å svenska handelsfartyg i huvudsaklig överensstämmelse med de av Kungl. skolöverstyrelsen föreslagna riktlinjerna.

Stockholm den 17 januari 1930.

Harald Hallén.

A. Thomson.

B. G. Prytz.